

Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи

Науковий часопис Інституту
Польщі Східноєвропейського
національного університету імені
Лесі Українки

Мовний жарт у смисловій структурі оповідань Славомира Мрожека

Posted on 18 Лютого, 2019

Rate This

УДК 821.162.1'06-32.09Мрожек

Юлія Васейко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Максим Федорук – студент 4 курсу філології та журналістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

© Васейко, Федорук 2018р.

Статтю присвячено аналізу творчої спадщини польського драматурга Славомира Мрожека, а саме вивченню лінгвальних засобів формування ефекту комічного у його творах. У результаті дослідження було доведено, що автор, яскравий представник театру абсурду, уміло послуговується вербальними засобами творення мовного жарту у своїх літературних текстах, тому його оповідання характеризує гротеск і карикатурність в описі людей, подій та явищ. Примітивність життя, духовне зuboжіння, критика автоматизму, міщанства, конформізму, деіндивідуалізації й некоммунікабельності, дидактизм у мистецтві – те, проти чого все своє життя виступав письменник. Звернено увагу, що фантастика в творах С. Мрожека змішується з реальністю, а життя героїв замальовується у вигляді начебто хаотичного нагромадження випадковостей, на перший погляд безглузвих ситуацій. У дослідженні розглядаються основні механізми формування мовного жарту в гротескних оповіданнях майстра слова «Слон», «Баба», «Весілля в Атоміцах».

Ключові слова: жарт, мовний жарт, гротеск, абсурд, комізм.

Постановка проблеми та її значення. У центрі уваги лінгвістичних студій перебувають одиниці, котрі завдяки своїй багатій семантиці, специфіці реалізації смислового потенціалу роблять процес спілкування більш живим, емоційним, що сприяє взаєморозумінню, зближенню, контакту між співрозмовниками на різних рівнях, зокрема на площині «автор – читач». Предметом наукових досліджень виступають як «серйозні», так і «несерйозні» форми комунікації. Одним із різновидів останніх є мовний жарт. Саме цей прийом є активним елементом внутрішньої організації оповідань відомого польського письменника Славомира Мрожека.

Актуальність дослідження полягає в загальній спрямованості сучасної лінгвістики на розгляд текстів різних функціональних жанрів у тісному зв'язку з національними мовними картинами реальності. Отож,

вивчення засобів формування комічного, особливостей його сприйняття реципієнтами (читачами) є на часі, адже саме мовний жарт якнайповніше передає національно марковану специфіку перцепції навколишньої дійсності.

Аналіз основних досліджень із проблематики. Теорія мовного жарту є філологічним питанням, котре має вже досить тривалу історію вивчення. М. Бахтін у книзі «Вопросы литературы и эстетики» ґрунтовно розглянув явище комізму, його соціальне функціональне навантаження [1]. О. Френденберг у науковій праці «Поэтика сюжета и жанра» всебічно дослідила проблему семантики сміху [2]. Польський мовознавець Д. Буттлер у своїх лінгвістичних студіях опрацювала теорію комічного, описала вербальні способи творення жарту у польській мові [3].

Метою наукової розвідки є аналіз вербальних засобів формування ефекту комічного, вивчення функцій мовного жарту в оповіданнях Славомира Мрожека. Для реалізації поставленої цілі ми вдалися до опису комічного в таких творах автора, як «Слон», «Баба», «Весілля в Атоміцах».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Славомир Мрожек – один з найвідоміший польських драматургів-авангардистів. Його перу належить чимало оповідань, котрі характеризує активне функціонування у внутрішній смисловій структурі елементів абсурдності, гротеск і карикатурність в описі людей, подій, явищ.

Жарт є надзвичайно дієвим і результативним засобом мовленнєвого впливу на комунікативну поведінку учасників спілкування, їх емоційне налаштування, чуттєву реакцію. Польський науковець Д. Буттлер вирізняє два основні типи жартів – мовні й ті, які базуються на позамовних реаліях. На думку вченої, словесний жарт ніколи не є асемантичним, він містить комічну інтерпретацію реалій, іноді конкретних і одиничних, інколи узагальнених. У невербальних жартах форма теж не є елементом неістотним, оскільки саме її стислість і неточність дозволяє реалізувати типовий механізм жарту: здивувати або примусити помилитись. Дослідниця слушно твердить, що засоби мовного комізму нерозривно пов'язані з усім текстом, вони взаємодіють з комізмом ситуації і персонажа [3, с. 40].

Жарт займає одну з центральних позицій в інформаційній структурі оповідань С. Мрожека, де виступає необхідним елементом не тільки для повноцінного сприйняття відомостей горизонтального контексту, а й вертикальної площини, підтекстового та концептуального рівнів прочитання творів, синтезована інформація з яких сприяє діалогу між художніми текстами і культурою, внаслідок чого перші входять до семіотичного простору останньої [4, с. 5].

Оповідання С. Мрожека «Слон» – приклад іронічного гротеску, у якому автор гостро критикує, висміює непорядних управлінців. Це історія зоопарку, де непрофесійний керівник усіма своїми діями намагається вгодити високопосадовцям, підлабузництвом, хитроцтвами, обманом творить свою кар'єру. Так, одним з його «креативних» задумів задля економії, тобто «державного блага», було замінити справжнього слона гумовим.

Центральне місце у семантичній структурі цього твору займає гумор у різних його проявах – гротеск, іронія, сарказм і под. Зоопарк представлений як Содом – місце занедбане, страшного балагану, неймовірних аномалій (жирафи з короткими шиями). Але саме сюди з дидактичною метою приводять на екскурсію школярів, тобто майбутнє країни. Автор показує, наскільки держава в особі примітивних чиновників не дбає про формування свідомих особистостей, котрі творитимуть її прийдешнє. Сміх, що межує із зневагою, викликають образи працівників зоопарку, людей, які не дбають про свій професійний розвиток, цікавлячись тільки кар'єрним зростанням, байдужі, інертні, вони погоджуються на виконання безглуздих доручень, ні на хвилину не задумуючись над їхньою абсолютною абсурдністю: *«Zamknęli się w szopie, w której urządzony był podręczny warsztat, i zaczęli nadmuchiwanie. Jednak po dwóch godzinach*

wysiłku stwierdzili, że szara powłoka tylko nieznacznie uniosła się nad podłogą, tworząc bulwiasty, spłaszczony kształt, w niczym jeszcze nie przypominający słonia» [5].

Серйозний тон висловлювання контрастує з представленими ситуаціями, які мають комічний (наукова інформація про багатотонну вагу слона) характер, а мовні засоби якнайповніше передають усю гротескність зображених реалій. Досить продуктивно польський письменник використовує ефект абсурдності, коли поведінка, вчинки персонажів є настільки непередбачуваними, неочікуваними, що сприймаються як повна нісенітниця: *«Słonia znaleziono w pobliskim ogrodzie botanicznym, gdzie spadając nadział się na kaktus i pękł» [5].*

«Слон» – оповідання лаконічне, насичене інтелегентним гумором, яскраво висміює соціалістичний сліпий кар'єризм, органічно поєднуючи елементи іронії і гротеску, котрі вербально презентують повтори, нагромадження слів, перебільшення, синтаксичні паралелізми, контрастні поєднання, емоційно-забарвлена лексика, кліше з наукового, офіційно-ділового функціональних стилів та ін.: *«Żyrafa w jego ogrodzie miała krótką szyję, borsuk nie posiadał nawet swojej nory, świstaki, zobojętniale na wszystko, świstały nadmiernie rzadko i jakby niechętnie» [5]; «Potem, niesiony przez wiatr poziomo, pożeglował ponad ogrodzenie i zniknął wysoko za wierzchołkami drzew. Oslupiałe małpy patrzyły w niebo» [5]; «lewak stawiony na tle naturalnej skały, wyglądał groźnie. Przed nim umieszczono tablicę: «Szczególnie ociężały – w ogóle nie biega» [5]; «Proszę zwrócić uwagę, że zarówno inicjatywa, jak i opracowanie projektu jest moim skromnym wkładem we wspólną pracę i walkę. Pozostaję uniżenie» – i podpis» [5].*

Не менш оригінальними є мовні жарти в гротескному оповіданні Славоміра Мрожека «Баба» [6]. Автор вміло висміює абсурди реальності. Оповідач, дуже старанний реформатор, кар'єрист, хоче знищити все, що викликає радість, сміх, позитив. Спонтанну дитячу творчість прагне перевести на нудний, пропагандистський белькіт. Сучасній молодій людині складно зрозуміти реальність представлену у творі, дійсність 50-60-х років минулого століття, що базувалася на лицемірстві, удаванні, нечесній грі, брехні, котрі мали привести до «світлого майбутнього».

У творі протиставляються два світи: дитячий, спонтанний, щирий, повний фантазії, казковий, і дорослий, сірий, нудний, у якому за будь-яку ціну потрібно зберегти порядок, навіть якщо це повний абсурд.

Світ, представлений в оповіданні С. Мрожека, символічний. Діти втілюють у ньому радість, креативність, натомість оповідач – ознака обмеженої особистості, що керується безглуздими пропагандистськими девізами. Між цими світами прірва. Діти – вразливі і дуже щирі спостерігачі, уміють добре бачити й відчувати неправду, нещирість. Символом світу дорослих, а саме оповідача, є образ баби – абсурдний, безглуздий: *«Stoi baba przy stanowisku wydajnej pracy, Nie przeszkodzą jej w tym wrogowie ani tacy, ani tacy. To stanowisko pracy jest w pięknej kamienicy, Za swą pracę baba nakupi sobie jajecznicę» [6, с. 94].*

Вербально в цьому оповіданні комізм ситуації С. Мрожек передає через поєднання несумісних явищ: *«Siedzi baba na cementarzu Trzyma nogi w kałamarnicy» [6, с. 92].* Незрозуміло, як баба може вмістити свої ноги в маленькій чорнильниці. Безглуздим бачиться і тримання ніг в яєчні: *«Siedzi baba w kamienicy Trzyma nogi w jajecznicę» [6, с. 92].* Активним прийомом формування комічної площини твору є послуговування у художньому мовленні конструкціями наукового та офіційно-ділового стилів: *«Mielіśmy do czynienia, przystąpiłem do pertraktacji, i zaapelowałem» [6, с. 92]; «W konfrontacji rozwiązywanie trudności aprowizacyjnych sporządziłem ostateczną wersję. Była to wersja realistyczna, uwzględniająca zarówno potrzeby baby, jak i społeczeństwa antyrealistyczne nastroje panujące wśród młodzieży oraz działalność sił antyrealistycznych» [6, с. 92].* Такі кліше абсолютно недоречні у реальності «Баби», адже вони функціонують у залах наукових нарад, судових засідань. Подібний контраст форми і змісту надає смисловій структурі літературного тексту іронічного забарвлення. Читач усвідомлює, що йдеться про щось маловартісне й смішне: *«Dzieci naradziły się między sobą, po czym wyłoniły przedstawiciela» [6, с. 92].*

В оповіданні «Весілля в Атоміцах» дуже яскраво простежується зіткнення реального і фантастичного. Автор розповідає історію шлюбної забави, яка відбувається в майбутньому. Постає картина стереотипного сільського весілля, на якому лунають народні пісні і танці: «*Jak cię będą czepić, spojrzuj do powały, żeby twoje dzieci czarne oczka miały*» [7], «*Już się przed wsią naszą jasna przyszłość mości, przez szczęście społeczeństwa do szczęścia ludzkości! Oj, dana, oj, dana!*» [7], а також відбуваються традиційні чвари і навіть бійка. На перший погляд читачеві видається, що немає в такому сюжеті нічого цікавого та гідного уваги, якби не час та зовнішнє оформлення весілля.

Дійство відбувається в майбутньому (конкретна дата не вказується). Незважаючи на те, що настрій оповідання народний, а герої говорять говіркою і дотримуються сільських традицій, навколишню дійсність характеризує повна технологізація. Наступає певний дисбаланс, розлад між внутрішнім (справжнім) і зовнішнім (удаваним): за хлівом приземляються реактивні літаки, гості прибувають на урочистість у скафандрах, молода дівчина піддана електролізу, а згадана фінальна бійка відбувається при використанні ядерної зброї. Фіксуємо зіткнення фантастики з дійсністю, викривлення реалій навколишнього світу. Автор висміює засліплення людей прогресом, якого вони хочуть досягти будь-якою ціною.

«Весілля в Атоміцах» – суцільна дисгармонія між духовним і культурним розвитком, а повна технологізація суспільства бачиться автором абсурдною.

Письменник звертає увагу на проблему, яка позачасова і універсальна: питання моральності. Технологічний прогрес нічого насправді не розв'язує, якщо люди не хочуть змінюватися і прагнути бути кращими. Бійка при використанні ядерної зброї, газ та інші досягнення техніки – це тільки приклад того, що розвиток технологій може стати добрим шансом для суспільства, але водночас може призвести до падіння і знищення віри в людську моральність: «*Ale już gwałt się podniósł i ruwetes, i na środku izby zaczęły szybko wyrastać ogromne niebieskie paprocie – zwyczajna rzecz przy wzmożonej radioaktywności w zamkniętym pomieszczeniu. Już i inne rakiety latać zaczęły, jeden tylko Bańbula zachował przyzwoitość i konwencjonalnie rznął nożem*» [7].

С. Мрожек через іронію і абсурд показує, що нам загрожує, коли разом з новими можливостями та досягненнями в різних сферах нашого життя ми не будемо здатні самі еволюціонувати, щоб світ майбутнього став для нас позитивним, а не нищівним.

Серед активних мовних засобів творення комічного ефекту в оповіданні «Весілля в Атоміцах» вирізняємо традиційне для С. Мрожека поєднання несумісних явищ: «*Pan młody miał pod lasem niezły kawał laboratorium i coś ze dwa reaktory wedle cesarskiego gościńca*» [7]; «*Pannie młodej ojciec dawał w posagu całą siłownię, w dobrym punkcie, w samym środku wsi, przy kościele jak stary Józwa zwozi do stodoły paliwo*» [7]; активне послуговування лексичними засобами наукової фантастики: «*Piega zaszedł i niespodziewanie wupalil go głowicą atomową, co ją miał schowaną za pazuchą*» [7]; «*Ludzie, co robita?! – zawołał ojciec panny młodej, wskazując na staroświecki, ścienny licznik Geigera*» [7]; «*deszczyk radioaktywny*» [7]; повтори: «*to rzecz zwyczajna*» [7].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, Славомир Мрожек продуктивно послуговується вербальними засобами творення мовного жарту у своїх літературних текстах, тому його оповідання характеризує гротеск і карикатурність в описі людей, подій та явищ. Для надання інформаційному просторові своїх творів іронічного забарвлення автор вдається до використання зіставлення несумісних понять, ситуацій, характеристик, активно вживає елементи наукового, офіційно-ділового стилів у розмовному, послуговується емоційно-забарвленою лексикою. У подальшому необхідним бачиться проведення більш глибокого аналізу елементів комічного як компонентів індивідуально-авторської картини світу.

Джерела та література

1. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. Москва : Художественная литература, 1975. 505 с.
2. Френденберг О. Поэтика сюжета и жанра. Москва : Лабиринт, 1997. 448 с.
3. Buttler D. Polski dowcip językowy. Warszawa : PWN, 1968. 420 s.
4. Васейко Ю. С. Структурно-функціональні параметри вертикального контексту художнього твору : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2004. 20 с.
5. Mrożek S. Słoń. URL: <http://xhtml.gajdaw.pl/projekty/23-03/index.html>
6. Mrożek S. Małe prozy. Kraków, 1990. 141 s. URL: <https://pl-static.z-dn.net/files/d4c/e954adca28b15c1b4e39d61e526ff35d.pdf>.
7. Mrożek S. Wesele w Atomicach. URL: <http://www.bibliofilur.republika.pl/WeselewA.pdf>.

Юлія Васейко, Максим Федорук. Языковые шутки в смысловой структуре рассказов Славомира Мрожека. Стаття посвящена анализу творческого наследия польского драматурга Славомира Мрожека, а именно изучению лингвальных средств создания эффекта комического в его произведениях. В результате исследования было доказано, что автор, яркий представитель театра абсурда, умело пользуется вербальными средствами создания языковой шутки в своих литературных текстах, поэтому его рассказ характеризует гротеск и карикатурности в описании людей, событий и явлений. Примитивность жизни, духовное обнищание, критика автоматизма, мещанства, конформизма, деиндивидуализации и необщительности, дидактизм в искусстве – то, против чего всю жизнь выступал писатель. Обращено внимание, что фантастика в произведениях С. Мрожека смешивается с реальностью, а жизнь героев изображается в виде вроде хаотического нагромождения случайностей, бессмысленных, на первый взгляд, ситуаций. В исследовании рассматриваются основные механизмы формирования речевой шутки в гротескных рассказах мастера «Слон», «Баба», «Свадьба в Атомицах».

Ключевые слова: шутка, языковой шутка, гротеск, абсурд, комизм.

Yuliia Vaseiko, Maksym Fedoruk. The Language jokes in the semantic structure of the stories by Slawomir Mrozek. The article is dedicated to the analysis of studying of the creative inheritance of Polish dramatist Slawomir Mrozek, namely to the analysis of linguistic way of creating a comic effect in his writings. It is proved in the article that the author, a bright representative of the theater of the absurd, skillfully used verbal means of creating a linguistic joke in his literary texts, therefore his stories characterize grotesque and caricature in describing people, events and phenomena. The routine life, spiritual impoverishment, criticism of automatism, low middle class, conformism and unsociability, didacticism in an art – the issues the writer was intolerable to all his life. It is stated that fantasy in the Slawomir Mrozek's works is closely combined with reality and life of heroes is sketched as an chaotic piling up of the senseless accidental events as it seems quite strange situations. The research includes the basic mechanisms of forming of language joke which are examined in the grotesque stories of S.Mrozek called «Elephant», «Baba», «Wedding in Atomic».

Key words: joke, language joke, grotesque, absurdity, the comic element.

Share this:

Подобається

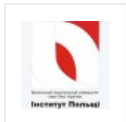
Будьте першою людиною, якій це подобається.

Пов'язано

«Краще відмовитися від десяти чужих думок, аби мати одну власну»[1]
У "філологія"

Особливості мови СМС-повідомлень як нової форми мовленнєвої комунікації (на прикладі англійської і польської мов)
У "філологія"

Чому, як і для чого українці вчать польську?
У "філологія"

About Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи

Інститут Польщі

[View all posts by Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи →](#)

Опубліковано у [філологія](#). Додати до закладок [постійне посилання](#).

Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи

Блог на WordPress.com .